

 Kommentti

Teorian puolesta

Ei ole erityisen yllättävää, että *Media & viestinnän* numerossa 2/2014 käydyssä keskustelussa saattoi aistia jännitteitä empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen välillä. Jos asiaa katsotaan laajemmasta perspektiivistä, voi jännitteiden nähdä kyteneen jo kauan pinnan alla, josta ne ovat aina välillä pulpahtaneet esiin muodostaen pienempiä ja suurempia kiistoja. Jännitteet alkoivat muotoutua viimeistään 1600-luvulla, kun luonnontieteiden läpimurto ja empirististen tieteenfilosofioiden nousu asetti empiristiset ja rationalistiset kannat vastakkain. Vaikka jo Kantista lähtien vastapuolet on myös koetettu yhdistää toisiinsa, on Talcott Parsonsin 1900-luvun alkupuolella kuvaama asetelma ollut varsin tavanomainen. Moni empiristi on ollut aivan harkitusti ja tietoisesti teoriavastainen, kun taas teoreetikot eivät ole useinkaan ottaneet empiiristä tutkimusta vakavasti. (Parsons 1937, 14.) Vastakkainasettelulle on ollut tyypillistä sekin, että sen osapuolet ovat vain harvoin olleet yhtä vahvoilla. Varsinkin viimeisen sadan vuoden aikana empiirisellä tutkimuksella on ollut selvä yliote. Poikkeuksen empirian ylivallelle muodostaa lähinnä 1960- ja 70-luvuille sijoittuva jakso, jota Terry Eagleton (2003, 1, 22–23) on kutsunut kulttuuriteorian kulta-ajaksi. Tuolloin marxismi, semiotiikka sekä psykoanalyttinen ja (jälki)strukturalistinen teoria tarjosivat eri muodoissaan ja erilaisina yhdistelminä varteenotettavan perustan ei-empiristiselle tiedekäsitykselle. 1980-luvun alusta lähtien teoreettinen tutkimus on kuitenkin jälleen kulkenut kohti marginaalia, ja samalla empiirisestä tutkimusotteesta on kehkeytynyt lähestulkoon normi.

Keskustelun avauspuheenvuorossa Tarmo Malmberg esittää tätä taustaa vasten varsin ymmärrettävän huolensa teoreettisen media- ja joukkoviestintätutkimuksen asemasta. Hieman kärjistäen Malmberg väittää, ettei Stuart Hall olisi pystynyt muotoilemaan klassikoksi muodostunutta ”Sisäänkoodaus/uloskoodaus” -artikkeliaan, mikäli olisi vannonut nykyään hallitsevan empiirisen tieteenihanteen nimiin. (Malmberg 2014, 57–58.) Malmbergille osoitetuissa kommentteissa teorian asemasta ei olla yhtä huolissaan. Niissä myönnetään, että viime vuosikymmeninä media- ja viestintätieteet ovat olleet varsin empiriavetoisia oppialoja. Empiiristä tutkimusta ei kuitenkaan pidetä teorian uhkana, vaan se nähdään välineeksi kehittää entistä parempia ja täsmällisempiä teorioita. (Alasuutari 2014; Kurvinen 2014; Ojala & Saikkonen 2014.)

Kommentoijien väite on erittäin tervetullut kannanotto keskusteluun, jonka osapuolet eivät tavallisesti ole juuri onnistuneet lähentymään toisiaan. Koska kommenttipuheenvuoroissa ei kuitenkaan ratkaista täysin niissä asetettuja ongelmia, annetut lupaukset jäävät harmi kyllä täyttämättä. Hämärän peittoon jää varsinkin se, miten

teorioiden kehittäminen empiiristen aineistojen pohjalta tarkalleen ottaen tapahtuu. Ylipäänsä mitä olennaisin kysymys empirian ja teorian suhteesta jää kirjoituksissa avoimeksi.

Tarjoan tässä kirjoituksessa yhden näkökulman tähän kysymykseen. Lähdän liikkeelle väitteestä, jonka mukaan teoriat ja teoreettinen tutkimus eivät lähtökohtaisesti ole antiempirististä vaan monin tavoin kiinni eletyssä elämässä ja todellisuudessa. Osoitan tämän jälkeen, ettei empiiristä tutkimusta ja teoriaa kuitenkaan voida yhdistää jäännöksettä toisiinsa, vaan teoriat ovat suhteellisen itsenäisiä ja empiirisistä aineistoista riippumattomia. Pohjimmiltaan väitteeni perustelu toimii myös kannattona sellaisen teoreettisen tutkimuksen puolesta, jossa empiirisiä aineistoja ei hyödynnetä. Malmbergin kommentaattoreista poiketen en siis ole vielä valmis ajattelemaan, että teoreettisesta tutkimuksesta voitaisiin teorian kärsimättä täysin luopua – edes teorian ja empirian entistä tasapuolisemman yhteistyön nimissä.

Teoria ja empiria, 1. erä – yhteistyötä?

Millaista teoreettinen tutkimus on? Avauspuheenvuorossaan Malmberg vastaa kysymykseen pääasiassa esimerkkien kautta. Hän toteaa myös hieman yleisemmin, että teoreettista tutkimusta voidaan luonnehtia muun muassa kirjastotutkimukseksi ja nojatuolitutkimukseksi (Malmberg 2014, 62). Termit kieltämättä tavoittavat jotakin olennaista teoreettisesta tutkimusotteesta ja niitä myös käytetään yleisesti. Aivan ongelmattomia ne eivät silti ole, sillä sanavalinnat tuovat helposti mieleen joukon teorioihin liitettyjä negatiivisia ja varsin pulmallisia mutta tuttuja mielikuvia. Tavanomaisestihan teoreettista tutkimusta ja teorioita on moitittu siitä, ettei niillä ole kosketusta empiiriseen todellisuuteen. Arvostelijoiden mukaan monissa teorioissa kiteytyvä ajattelu on huonossa mielessä abstraktia, liian etäällä todellisuudesta ja jopa metafysiikkaan taipuvaista. Erityisen hyvin tämä asenne kiteytyy arkisessa väitteessä siitä, että jokin selitys on ”pelkkää teoriaa”. Niin sanotaan, kun halutaan korostaa selityksen olevan vailla todellisuuspohjaa tai täysin irrallaan käytännön elämästä. (Ks. Jay 1996, 167–171; Hunter 2004, 86–87; Williams 1976, 316–317.) Harmillisen hyvin näiden mielikuvien joukkoon istuu myös ajatus mukavasti nojatuolissaan makoilevasta teoreetikosta, joka kehittelee omissa päässään suuria selityksiä eikä jaksa välittää maailman menosta.

Malmbergin esimerkkeihin tutustumalla voidaan kuitenkin nähdä, että käsitys todellisuudesta vieraantuneesta nojatuoliteoreetikosta on kaukana totuudesta. Hallin jo mainittu artikkeli ei ankkuroidu empiirisen aineistoon, mutta se kuvaa maailmaamme ja viestintäprosessia niin osuvasti, että sen jälkeen aiempiin selityksiin ei juuri ole ollut paluuta. Myös James Careyn teoria viestinnän eri käsitteellistämistapojen yhteyksistä uskontoon, erilaisiin maailmankatsomuksiin ja valistuksen perinteesen sisältää niin tarkkoja huomioita, että erilaisissa viestinnän määritelmissä niihin on lähes pakko viitata. Edes Malmbergin mainitsema Hegel, jota pidetään yhtenä hurjimman luokan metafysiikkona, ei ole ajattelijana läheskään niin irrallaan todellisu-

desta kuin usein oletetaan. Kuten Herbert Marcuse (1977, 3–8) on osoittanut, Hegelin suurisuuntaista filosofiaa voidaan pitää yrityksenä toteuttaa Ranskan vallankumouksen ihanteet ajattelun alueella. Vielä 1800-luvulla Saksa oli maana niin takapajuinen, ettei näitä ihanteita olisi voitu toteuttaa käytännössä. Filosofiasa vallankumous oli kuitenkin mahdollinen, ja Hegelin filosofia näyttääkin, mitä vapaus pakoista ja järjen periaatteiden mukainen toiminta voisivat olla.

Malmbergin kommentoijien mielessä on tuskin ollut nojatuoliteoreetikon karikatyyri. Silti he peräänkuuluttavat empiiristä tutkimusta teorian tueksi, ikään kuin varmistaakseen ettei teoria karkaisi liian kauas maan pinnalta. Esimerkiksi Heidi Kurvinen (2014, 104–105) suhtautuu Malmbergin diagnoosiin varsin ymmärtäväisesti, mutta huomauttaa ettei teorianmuodostuksen tarvitse enää olla pelkkää abstraktia aivoivoimistelua. Tähän viittaa myös hänen kommenttinsa otsikko ”Nojatuoliteoretisoinnista empirialähtöiseen teorianmuodostukseen”. Markus Ojala ja Sampsa Saikkonen (2014, 90) puolestaan muistuttavat – aivan oikein – että empiria ja teoria ovat kietoutuneet toisiinsa hyvin tiiviisti (ks. myös Karvonen 2014, 112). Siksi entistä tietoisempi teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen yhteistyö heidän mielestään vain hyödyttäisi teorianmuodostusta. Kaikkein kriittisimmin Malmbergin teorianskaipaamiseen suhtautuu Pertti Alasuutari. Hänen mielestään sosiologienkin harrastaman teoreettis-esseistisen kirjoittelun korvautuminen laadullisella tutkimuksella on ollut pelkästään hyvä asia. Alasuutarin mukaan tämä ei kuitenkaan ole johtanut Malmbergin kuvaamaan empirismin valtakauten, sillä laadullinen tutkimus on antanut eväitä aiempaa systemaattisemmalle teorianmuodostukselle. (Alasuutari 2014, 83–84.) Teorioita ei enää ”vedetä hatusta”, vaan ne johdetaan huolellisesti valikoidusta ja analysoidusta aineistosta.

Kirjoittajien ajatuksiin empirialle vielä entistäkin herkemmästä teoriasta on periaatteessa helppo yhtyä. Täysin selkensä todellisuudelle kääntävä teoreettinen runoilu on kaikessa itsetarkoituksellisuudessaan kieltämättä hedelmätöntä. Empiirisen tutkimuksen merkityksen myöntää jopa Theodor Adorno, joka tunnetaan media- ja viestintätieteiden alalla yhtenä jyrkimpänä teoreettisen linjan edustajana ja puolustajana. Vaikka Adorno (1998, 228) ei esimerkiksi Lazarsfeldin johtamiin radiotutkimusprojekteihin osallistuessaan ollut järin halukas tinkimään kannastaan, jälkikäteen hän myöntää oppineensa, että kulttuuria ja medioita tutkittaessa empiirinen tutkimus ei ole ainoastaan oikeutettua vaan välttämätöntä.

Voidaan kuitenkin kysyä, kuinka pitkälle empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen yhteistyö on mahdollista viedä. Kirjoittajat näyttäisivät ajattelevan, että yhteistyö voidaan viedä aina siihen pisteeseen, jossa empiria ja teoria sekoittuvat jäännöksettä toisiinsa. Heidän näkemyksensä osapuolien työnjaosta vaihtelevat toki hieman. Toisaalta empiirinen tutkimus asetetaan etusijalle ja teoria nähdään sille alistaiseksi, jonkinlaiseksi empirian johdannaiseksi (Alasuutari ja Kurvinen). Toisaalta empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen yhteistyö ymmärretään kutakuinkin tasapuoliseksi (Ojala & Saikkonen). Mutta edes tässä tapauksessa selvää rajaa teorian ja empirian välille ei vedetä, vaan empiriasta nähdään olevan suora yhteys teoriaan ja päinvastoin.

Mielestäni näin pitkälle vietynä oletus teorian ja empirian yhteistyöstä on jo varsin pulmallinen. Ollakseen pätevä teorian on tuki oltava suhteessa empiriaan sekä kuvat-

tava ja selitettävä todellisuutta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että empiirisestä tutkimuksesta tai aineistosta voitaisiin jotenkin saumattomasti ja loogisesti muodostaa teoriaa tai siirtyä tuota aineistoa koskevaan teoriaan. Väitänkin, että empiiristä tutkimusta ja teoriaa ei voida yhdistää jäännöksettä toisiinsa, vaan teoriat ovat jossain määrin itsenäisiä ja empiirisistä aineistoista riippumattomia. Seuraavaksi perustelen väitettäni hieman tarkemmin.

Teoria ja empiria, 2. erä – yhteistyö kariutuu

Oletetaan vielä hetki, että empiirisen tutkimuksen ja teorian välillä vallitsee saumatonta jatkuvuus. Sikäli kuin näin on, voimme kysyä, miten empiriasta tai aineistosta päästään teoriaan ja millainen on aineistolähtöisen teorian suhde aineistoon. Empiirisissä tieteissä, joihin media- ja viestintätieteet pääsääntöisesti luetaan, vastaus on tavallisesti, että teoriat johdetaan aineistoiksi kootuista havainnoista (Popper 1995, 46; Popper 2002, 3). Sitä logiikkaa, jolla teoriat johdetaan, nimitetään puolestaan induktioksi. Kuvattaessaan laadullisen tutkimuksen suhdetta teoriaan myös Alasuutari vastaa käytännössä tällä tavalla. Alasuutarin mukaan juuri induktion avulla voitiin ottaa merkittävä askel kehityksessä kohti entistä systemaattisempaa ja empirialle herkempää teorianmuodostusta. Kuten Alasuutari kirjoittaa, induktio oli keskiössä jo varhaisen laadullisen tutkimuksen suunnannäyttäjäksi muodostuneessa Glaserin ja Straussin kirjassa *The Discovery of Grounded Theory*. Sen ideana ”oli esittää, miten yksittäistapauksia koskevan havaintoaineiston kautta kehitetään induktiivisesti teoriaa”. (Alasuutari 2014, 84.)

Induktio tunnettiin jo antiikin aikana, mutta tieteellisen metodin kulmakiven siitä tekivät vasta uuden ajan empiristifilosofit Francis Baconin (1561–1626) johdolla (Niiniluoto 1981, 119–120; Popper 1995, 4; Suchting 2012a, 214). Baconille havaintoihin ja induktiiviseen päättelyyn nojaava tiede oli keino paitsi saada varmempaa tietoa myös vapautua perusteettomista uskomuksista ja auktoriteeteista. Aistihavaintoihin ja induktioon perustuva tieto ei tosin ollut pelkkä tieteilijöiden etuoikeus. Baconin mukaan kaikilla oli mahdollisuus varmistua asioista luottamalla omiin aisteihinsa ja havaintoihinsa – tarvetta tukeutua Raamatun jumalalliseen visioon tai muihin, pelkkään spekulatioon perustuviin selityksiin ei enää ollut. (Popper 1995, 13–17.) Näin jälkikäteen tarkasteltuna ei ole yllättävää, että ajan myötä induktiosta kehittyi myös keskeinen kriteeri tieteiden erottamiseksi pseudotieteistä. Induktion hengessä tieteiden perustaksi nähtiin havainnot ja niihin perustuvat johtopäätökset. Empiriaan tukeutumattomat hankkeet ymmärrettiin puolestaan enemmän tai vähemmän tyhjän päälle rakennetuksi metafysiikaksi tai pseudotieteeksi, jonka totuudesta tai epätotuudesta ei välttämättä ole mahdollista sanoa mitään. (Ks. Popper 2002, 10–16; Suchting 2012b, 247.) Ja kuten Alasuutarin kirjoitus osoittaa, luottamus induktiota kohtaan ei ole juurikaan heikentynyt, vaan siihen uskotaan vahvasti vielä tänäkin päivänä.

Induktion suosio on helppo ymmärtää, sillä on luontevaa ajatella, että aineistosta johdettu teoria vastaa paremmin todellisuutta kuin teoria, joka on kehitetty jollain

muulla tavalla. Induktio ei kuitenkaan ole missään suhteessa ongelmaton metodi, kaikkea muuta. Induktiosta ja sen oikeutuksesta on muodostunut jo satoja vuosia jatkunut tieteenfilosofinen kiista. Oikeastaan sana kiista voi olla induktion kannalta jopa turhan suotuisa, sillä varsinaisen ongelman muodostaa halu pitää kiinni induktiosta, vaikka kukaan ei ole tähän päivään mennessä onnistunut osoittamaan, että induktiivinen päättely tuottaisi todenmukaisia johtopäätöksiä tai teorioita.

Ensimmäisenä tämän niin kutsutun ”induktion ongelman” muotoili David Hume – itsekin empirismin kannattaja kuten tiedetään – jonka nimiin ongelma usein liitetään (Humen ongelma). Hume osoitti, ettei mikään logiikka tai periaate oikeuta päättelyä tapauksista, joista meillä on havainto- tai kokemusperäistä tietoa, tapauksiin jotka ovat kokemuksemme ulkopuolella. Humen löytämät oikeutukset olivat vain loputtomaan regressioon johtavia ja usein kehäpäätelmän sisältäviä väitteitä, joissa induktio perustellaan induktion itsensä avulla. (Hume 1965, 86–91.) Niissä induktiota puolustettiin esimerkiksi väittämällä, että induktio on tuottanut tuloksia ennenkin (kokemukseen perustuva havainto), niinpä se tuottaa tietoa myös tulevaisuudessa (kokemukseen perustumaton johtopäätös) (Niiniluoto 1981, 23, 41; Popper 1995, 42). Mutta: koska tämä väite on johdettu induktiivisesti kokemuksesta, myös se pitäisi oikeuttaa jollain toisella kokemuksesta induktiivisesti johdetulla väitteellä, ja niin edelleen.

1900-luvulla näkyvin induktion kriitikko on ollut mitä todennäköisimmin Karl Popper. Kriitikissään Popper meni vielä askeleen Humea pidemmälle. Siinä missä Hume päätyi puolustamaan induktiota psykologialla, käytännössä tottumuksellamme pitää toistuvuutta yleisenä sääntönä, Popper kiisti induktion kokonaan. Hän rajasi sen tieteellisen toiminnan ulkopuolelle, koska mitään sellaista loogista sääntöä tai ”induktiologiikkaa” ei ole löydetty, jonka avulla havaintoaineistosta voitaisiin johtaa todenmukaisia teorioita tai yleistyksiä. Vaikka arjessa suunnistammekin erilaisten yksittäistapausten perusteella tehtyjen yleistysten avulla, mikään tieteellinen ”teoria ei voi koskaan olla johdettu havaintolauseista tai rationaalisesti oikeutettu niiden avulla”, Popper korostaa. (Popper 1996, 42.) Toisin sanoen en voi millään täysin aukottomalla keinolla esimerkiksi päätellä kaikkien mediakäyttäjien olevan aktiivisia, vaikka kaikki tähän mennessä tutkimani mediakäyttäjät sellaisia olisivatkin. Tällaista hyppäystä havainnoista tai empiriasta sitä koskevaan laajempaan teoriaan tai johtopäätökseen ei yksinkertaisesti voida mitenkään perustella ja oikeuttaa. Mikäli empiriaa pidetään todenmukaisen tiedon kriteerinä, voimme olla täysin varmoja ainoastaan sellaisten väitteiden totuudesta, jotka voimme aistihavaintojen avulla todentaa samalla hetkellä. Mitään havaintomme ylittävää väittämää tai teoriaa emme voi empiirisestä todistusaineistosta johtaa. Edes lukuisat havainnot jonkin tapahtumaketjun toistumisesta eivät takaa siitä, että tämä tapahtumaketju toistuu täysin samanlaisena myös tulevaisuudessa (Hume 1965, 91).

Humen ja Popperin kritiikkiä induktivismia kohtaan on toki arvosteltu ja monet heidän argumenteistaan on myös kiistetty (kokoavasti ks. Niiniluoto 1981, 23–49). Silti induktion ongelma on yhä ratkaisematta eikä täysin vakuuttavia perusteluja induktion puolesta ole vielä tähän päivään mennessä esitetty. Tämä asettaa aina-

kin osin kyseenlaiseen valoon ne väitteet, joiden mukaan teorianmuodostuksessa pitäisi edetä aineistot edellä tai olla vähintäänkin entistä herkempiä aineistoja kohtaan. Media- ja viestintätieteiden empiirisen luonteen perusteella voidaan kyllä hyvin ymmärtää, miksi alallamme on luontevaa ajatella, että nimenomaan empiiriset aineistot ovat tutkimuksessa ensisijaisia. Ne tarjoavat vastauksen moniin empiirisiin kysymyksiin. Teorioiden tärkeimpänä lähteenä niitä ei kuitenkaan voida pitää, sillä niin pitkään kuin induktiologiikka¹ ei ole keksitty, empiirisestä aineistosta ei voida suoraan johtaa teoriaa – ellei teoriolla sitten tarkoiteta pelkkää aineiston kuvausta. Teoriat ja tutkimustulokset eivät siis kohoa aineistosta eivätkä ne ole siitä millään muodollisella keinolla johdettavissa. Sen sijaan teorian ja empiirisen aineiston välillä vallitsee katkos. Tästä syystä Kurvisen (2014) peräänkuuluttama aineistolähtöinen teorianmuodostus on houkuttelevuudestaan huolimatta varsin ongelmallinen ajatus, Ojalan ja Saikkosen (2014) kuvaama teorian ja empirian tasapuolinen yhteistyö vaikea ellei jopa mahdoton toteuttaa ja Alasutarin (2014) käsittelemän laadullisen tutkimuksen anti teorialle osin kyseenalainen.

Mistä niitä teorioita oikein tulee?

Miten teoriat sitten syntyvät, jos eivät havaintojen ja empiiristen aineistojen pohjalta? Vastaus on yllättävän yksinkertainen: teoriat pitää keksiä (Niiniluoto 1981, 143–144; Popper 1977, 101; Popper 1996, 46; Töttö 2000, 42). Aineistojen ja teorioiden välisen katkoksen vuoksi teorioiden kehittäminen vaatii väistämättä ajattelua ja aivotyötä. Niiniluodon (1981, 124) siteeraama Carl Hempel on muotoillut tämän ehkä kaikkein yksinkertaisimmin: ”teorioita ei *johdeta* havaituista tosiasioista, vaan ne *keksitään* selittämään näitä”. Toisinaan empiirinen tutkimus tosin sekoittaa teoreettisen ja empiirisen analyysin toisiinsa – palaan tähän tarkemmin seuraavassa kappaleessa – jolloin tutkimuksen tarjoama selitys vaikuttaa empiirisen analyysin tulokselta. Kuitenkin jo vaikkapa kausaalitulkinta, oletus että ilmiön X piirre selittyy ilmiön Y vaikutuksella, on teoreettisen, ei empiirisen tason tulkinta (Töttö 2000, 79). Teorianmuodostus taas edellyttää aina järjen käyttöä, luovaa kekseliäisyyttä, intuitiota ja jopa spekulatiivista ajattelua sanan perinteisessä, ei-halventavassa merkityksessä (ks. Adorno 2008, 87–98). Aineistosta tällaiset selitykset eivät nouse.

Viimeisen sadan vuoden aikana myös tieteellistä keksimistä on koetettu eri tavoin selittää ja systematisoida. Yritystä kehittää tällaista ”keksimisen logiikkaa” voi pitää induktiologiikan kehittämiseen verrattavana hankkeena, sillä sen tavoitteena on kehittää säännöstö, metodi tai ohjeistus tukemaan uusien teorioiden ja selitysten luomista (yleiskatsaus tieteellisen keksimisen tutkimukseen ks. Kiikeri & Ylikoski 2000, 162–185). Tutkimukset tällä alueella ovat muun muassa osoittaneet, ettei tieteellinen keksiminen tapahdu tyhjiössä, vaan edellyttää paljon taustatyötä ja usein myös sopivia olosuhteita – silti ideat syntyvät usein täysin odottamatta, esimerkiksi lenkkeillessä tai kauppareissulla. Ne ovat myös auttaneet etäännyttämään neromyyttiä pönkittävästä käsityksestä, jonka mukaan tutkijoiden ideat kumpuavat täysin selit-

tämättömistä lähteistä. Lopullista avainta tieteelliseen keksimiseen tutkimuksissa ei kuitenkaan ole löydetty. Uskallan myös väittää, ettei Alasuutarin (2014) mainitsemia laadullisia menetelmiäkään voi sellaisina pitää. Aineiston hankkimisessa ja analysoinnissa ne varmasti auttavat, mutta varsinaiset teoriat on yhä keksittävä ilman systemaattisten menetelmien apua.

Edellä sanottu voi herättää sen epäilyksen, että tiede ja erityisesti teorioiden kehittäminen ovat pohjimmiltaan täysin irrationaalista toimintaan. Ojalan ja Saikkosen (2014) mainitsema erottelu keksimisen (*context of discovery*) ja oikeuttamisen konteksteihin (*context of justification*) liittyy oikeastaan tähän ongelmaan. Hans Reichenbachin luoman ja Popperin hyödyntämän erottelun tarkoituksena on näet perustella tutkimuksen tieteellisyys tilanteessa, jossa empiristinen tieteenihanne ja -filosofia eivät siihen enää kykene. Erottelun lähtökohtana on toisin sanoen se ongelma, ettei ajatusta empiirisestä havaintoaineistosta johdetusta teoriasta enää yleisesti hyväksytä. Reichenbachin ja Popperin mukaan tämä tieteen uskottavuutta ravistellut ongelma voidaan kuitenkin ratkaista, mikäli idean tai teorian keksiminen erotetaan sen oikeuttamisesta ja vain viimeksi mainittua pidetään teorian pätevyyden kannalta oleellisena tekijänä. Keksimisen logiikasta kiinnostuneista poiketen Popper (2002, 7–9) ajatteli, ettei teorioiden keksimistä ole edes mahdollista tutkia ja arvioida tieteellisesti, ja siksi ainoa vaihtoehto on keskittyä teorioiden koetteluun.²

Ajatus teorioiden keksimisestä ei siis väistämättä horjuta tieteen ja tutkimuksen uskottavuutta. Sen sijaan se asettaa väitteen empirialähtöisen teoretisoinnin paremmuudesta kyseenalaiseen valoon. Mikäli tieteellistä keinoa teorioiden kehittämiseksi ei ole, meidän on näet hyväksyttävä, ettei teorian pätevyys ole yhteydessä sen syntytapaan. Tätä myös Reichenbach ja Popper halusivat erottelullaan korostaa. Teoria voi toisin sanoen olla peräisin mistä vain. Sen voi vaikka ”vetää hatusta” ilman että sen uskottavuus lähtökohtaisesti kärsisi. Jotta teoria olisi uskottava tai tieteellinen, sen ei millään muotoa tarvitse nojata empiiriseen aineistoon, vaan kaikki keinot ovat vielä sitä muodostettaessa käytettävissä – seikka, joka on mielestäni tärkeimpiä teoreettisen tutkimuksen puolustuksia. Empiirisyyden vaatimus kohdataan vasta teoriaa koeteltaessa, eli sitä oikeutettaessa tai kumottaessa.³ Silloin voidaan kysyä, päteekö tämä teoria empiiriseen todellisuuteen ja kertooko se siitä jotain, mitä emme aisti-havaintojemme välityksellä saa tietää.

Ajatus teorioiden alkuperästä on mahdollista muotoilla hieman Popperia maltillisemmin. Ensinnäkin, vaikka empirialähtöisyys ei takaa täsmällisimpiä teorioita, tästä ei väistämättä seuraa, että kaikki lähteet olisivat käytännössä yhtä tärkeitä. Teoria voi toki olla vaikka astrologian innoittama – esimerkiksi Newtonin gravitaatioteoria on monin tavoin astrologisen tiedon tuote (ks. Popper 1995, 38). Myös joissain media-teorioissa, kuten McLuhanilla ja Careylla, on aineksia niinkin ”epätieteellisestä” lähteestä kuin uskonnosta (Peters 2007). Toiseksi, vaikka emme voi tukeutua empiriaan, teorioita ei silti jouduta kehittämään täysin tyhjästä. Popperin (1995, 20) ajatusten järjkevä ydin on pikemminkin siinä huomioida, että väitteemme, ideamme tai teoreettiset ajatuksemme eivät useinkaan ole peräisin havainnoista tai empiirisestä aineistosta vaan olemme päätyneet niihin monien muiden lähteiden kautta.

Popper viittaa väitteellään kutakuinkin siihen, mitä teoreettisen tutkimuksen hie- man epätäsmällinen idea (ks. Malmberg 2014, 63) kantaa sisällään. Toisin sanoen ajatukseen että tutkimustieto ja teoriat eivät synny aineistoja pöyhimällä. Kuten olen yrittänyt osoittaa, tieteenfilosofisesta näkökulmasta empiiriseen tutkimukseen nojaava teorianmuodostus on itse asiassa mahdottomuus. Sen sijaan tieteelliset selitykset ja teoriat ovat keksintöjä ja ajattelutyön tuotteita, jotka on rakennettu muilla tavoin. Esimerkiksi useimmat kirjoista ja artikkeleista perustuvat pitkälti muihin kirjoihin ja artikkeleihin. Ne selittävät, kommentoivat ja kritisoivat niitä tai vievät niissä esitettyjä ajatuskulkuja eteenpäin. Ne voivat tarttua aiempien teorioiden ongelma-kohtiin ja ristiriitaisuuksiin ja niitä ratkomalla joko hylätä käsittelemänsä teorian tai esittää sille paremman vaihtoehdon. Ne voivat myös esittää jonkin teoreettisen idean uudella tavalla, esimerkiksi aluksi vieraalta teoreettisen viitekehyksen yhteydessä, ja näin tarjota pitkään vaivanneeseen ongelmaan uudenlaisen ratkaisun – nämä eivät tietenkään ole ainoita mahdollisuuksia. Ja tämä kaikki on mahdollista ilman empiirisiä aineistoja. Mahdolliseksi sen tekee ennen kaikkea aiempi tutkimus ja tieteellinen perinne laajasti ymmärrettyinä: se mitä mistäkin kysymyksestä on aikojen saatossa sanottu ja mitä niistä nyt ajatellaan. Perinne onkin mitä todennäköisimmin teorioita pähkäilevän tutkijan tärkein lähde, vaikkakaan ei ainoa. Teorioita punnitessaan tutkija voi ja joutuu turvautumaan niin erilaisten asiantuntijoiden tietoon kuin omaan tai tutkimuskohteiden arkijärkeenkin – empiirisistä aineistoista ei tässä ole apua. (Ks. Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 13; Popper 1995, 28.)

Empiiristä vai sittenkin teoreettista?

Mikäli *Media & viestinnässä* julkaistuja puheenvuoroja tarkastellaan vielä edellä sanotun valossa, herää kysymys, johtuuko halu syrjäyttää teoreettinen tutkimus siitä, että empiiriseen tutkimukseen liitetään epähuomiossa teorialle kuuluvia piirteitä. Kysymyksen kannalta erityisen kiinnostava on Alasuutarin kirjoituksen kohta, jossa hän erottaa toisistaan kaksi teoriakirjoitusten tyyppiä: toisaalta aikaisempaan tutkimukseen ja teoriaan perustuvat puhtaat teoria-artikkelit ja toisaalta artikkelit, jotka käsittelevät systemaattisesti jotain esimerkkitapausta tai pientä tapausjoukkoa. Jälkimmäistä tutkimustyyppiä, siis ”havaintoesimerkkien systemaattista, reflektiivistä ja itsekritiittistä käsittelyä”, nimitetään Alasuutarin mukaan ”laadulliseksi tutkimukseksi”. (Alasuutari 2014, 84.)

Voin allekirjoittaa tämän määritelmän laadullisesta tutkimuksesta vain osittain. Laadullinen tutkimus tarjoaa kyllä menetelmiä havaintoesimerkkien ja empiiristen aineistojen systemaattiseen ja itsekritiittiseen käsittelyyn. En kuitenkaan usko, että laadullisella tutkimuksella on välineitä myös systemaattiseen teorianmuodostukseen, vaikka sijoittaessaan sen teoriakirjoitusten luokkaan Alasuutari näin vihjaakin. Teoriat on edelleenkin keksittävä tai ”lainattava traditiosta”, sillä mitään keinoa niiden kehittämiseksi aineistojen pohjalta ei vielääkään ole tarjolla. Väittäisinkin, että Alasuutarin kuvauksessa teoria ja empiria tahtovat sekoittua, ja se mitä Alasuutari esimerkkien

systemaattisella käsittelyllä tarkoittaa, ei ole niinkään teorian rakennusta kuin empiiristä analyysiä.

Toinen kiinnostavista kohdista löytyy seuraavasta tekstikappaleesta. Siinä Alasuutari (2014, 85) jatkaa laadullisen tutkimuksen määrittelyä näin: ”Lajityyppinä laadullinen tutkimus on sen empiirisestä ankkuroinnista ja usein induktiivisesti etenevästä tyylistä huolimatta lähempänä teoretisointia kuin empirismiä.” Jos siis Alasuutarin aiemmassa kuvauksessa empiirinen analyysi esitetään teorianmuodostuksena, tässä tehdään päinvastainen liike. Empiria pyyhitään pois ja todetaan, että laadullinen tutkimus onkin teoreettista tutkimusta (ks. Töttö 2000, 115). Nähdäkseni tämä teorian ja empirian sekoittumien jatkuu vielä seuraavassa virkkeessä. Siinä Alasuutari (2014, 85) kuvaa laadullisen aineiston ominaisuutta toteamalla, että se on aina esimerkki jostain ilmiöstä eikä yleistettävä otos koko yhteiskunnasta. Mikäli tämän esimerkin on kuitenkin tarkoitus selittää tuota ilmiötä jollain tavalla – oletan että on, koska Alasuutari puhuu tässä yhteydessä laadullisesta tutkimuksesta teoretisointina – selitys ei voi olla pelkkä laadullisen analyysin johtopäätös, vaan se on väistämättä teoreettinen keksintö (ks. Töttö 2000, 116). Kuvauksensa loppuksi Alasuutari huomauttaa vielä, että laadullisen tutkimuksen tulosten yleisempi merkitys on myös mahdollista osoittaa, jos niin halutaan. Useimmiten tämä merkitys tulee hänen mukaansa siitä, ”miten tutkimus kyseenalaistaa tai tarkentaa aiempia teorioita”. (Alasuutari 2014, 85.) Tarkkasilmäinen voi huomata, että tässäkin ollaan teoreettisen analyysin alueella. Tutkimuksessa kehittyneiden uusien teoreettisten ideoiden ja selitysten suhteuttaminen muihin teorioihin on näet teoreettista analyysiä ja sellaisena empiriasta riippumatonta.

Mitä tulee Ojalan ja Saikkosen puheenvuoroon, myös heidän ideoissaan on havaittavissa osin samankaltaista lipsumista. Alasuutarista poiketen he tosin eivät ole täysin tyytyväisiä nykytilanteeseen vaan etsivät keinoja, joilla teorioiden kehittäminen voitaisiin kytkeä systemaattiseksi osaksi empiiristä tutkimusta. Sen tyyppillinen ongelma kun on, etteivät ”teoria ja empiria kohtaa”. Mahdollisena ratkaisuna Ojala ja Saikkonen pitävät teoretisoinniksi nimitettyä tutkimuskäytäntöä, joka auttaa kiinnittämään huomiota teorianmuodostusprosessiin ja antaa eväitä empirian ja teorian vuoropuhelulle. Heidän mukaansa teoretisointi eroaa edukseen tavanomaisesta empiirisestä tutkimuksesta etenkin siinä, ”että [teoretisoitaessa] yksittäisen vaiheen sijaan teoreettinen pohdinta seuraa mukana läpi tutkimusprosessin eikä teoreettista ja empiiristä vaihetta tutkimusprosessissa voida siksi selkeästi erottaa”. (Ojala & Saikkonen 2014, 92.)

Ojalan ja Saikkosen ehdotuksen ongelma piilee mielestäni siinä, ettei teoretisointi lopulta tarjoa keinoja, jolla teorian kehittelyn voisi sitoa tiiviisti empiriaan. Eräänlaisena oireena tästä on se hieman epäselvä tapa, jolla he teoretisointia kuvaavat. Se on heidän mukaansa ”kurinalaista luovuutta”, johon kuuluu erilaisia vaiheita ”havainnoinnista havaintojen nimeämiseen, luokitteluun ja käsitteellistämiseen” sekä ”erilaisia tekniikoita, joilla tutkija voi harjoittaa luovuuttaan hyödyntäen induktiota, deduktiota sekä erilaisia analogioita, metaforia ja omaa intuitiotaan” (Ojala & Saikkonen 2014, 92).

Tietystä mielessä kuvaus valaisee varsin hyvin teorianmuodostusta, josta on kielämättä hankala saada pitävää otetta. Ojalan ja Saikkosen mainitsemat seikat eivät

kuitenkaan ole konkreettisia välineitä, joiden avulla tutkija voisi systemaattisesti edetä aineistosta teoriaan. Ne eivät joko toimi tässä tarkoituksessa (induktio) tai ne vain kuvittavat ja nimeävät ajatteluprosesseja, joilla empiiriset havainnot ylittävä teoreettinen selitys keksitään. Sanoisinkin, että teoretisointia tulisi pitää ennen kaikkea nimityksenä empiiriseen työhön kuuluvalla teoreettisella analyysillä, ei niinkään empirian ja teorian saumattomalle vuoropuhelulle. Toisaalta, mikäli Ojalan ja Saikkosen ehdotuksesta poistetaan se vaatimus, että teoretisoinnin tulokset pitäisi johtaa empiirisestä aineistosta – tämä tulkinta on osin epäselvien muotoilujen vuoksi mahdollinen – kallistun mielelläni heidän kannalleen: entistä tietoisempi teorioiden käsittely ja kehittäminen empiirisen tutkimuksen yhteydessä on erittäin tervetullutta.

Empirian ja teorian sekoittaminen on joka tapauksessa paljastavaa, oli se sitten tietoista tai ei. Kuten esimerkit osoittavat, empiria ja teoria tупpaavat sekoittumaan usein juuri niissä kohdissa, joiden on tarkoitus puhua empiirisen tutkimuksen puolesta. Tämän lipsahduksen vuoksi käy kuitenkin niin, että kun halutaan korostaa empiiristä tutkimuksen ylivoimaa, vedotaan tosiasiaa – ja paradoksaalisin seurauksin – niihin piirteisiin, jotka kuuluvat teoreettiselle analyysille, eivät empiiriselle analyysille. (Ks. myös Töttö 2000, 114–116.)

Lopuksi

Empiirisen tutkimuksen valtakaudella ja sen ihanteiden näkökulmasta ”puhdas” teoria tai teoreettinen tutkimus näyttää varmasti ongelmalliselta ja monin tavoin jopa epätieteelliseltä. Empiirinen tutkimus menetelmien ei kuitenkaan tarjoa systemaattisempaa ja tieteellisesti pitävämpää pohjaa teorianmuodostukselle, vaikka niin tunnutaan ajateltavan. Päinvastoin, ajatus empiirisiin aineistoihin perustuvista teorioista on varsin pulmallinen. Mitään sellaista logiikka tai systemaattista menetelmää ei näet ole keksitty, joka oikeuttaisi päättelyn havaitusta aineistosta nuo havainnot ylittävään teoriaan. Vaikka empiirinen tutkimus tarjoaa monia ja yhä hienostuneempia keinoja erilaisten aineistojen käsittelyyn, onkin syytä muistaa, että teorioiden suhteen tilanne on toinen. Niitä ei voi vielääkään johtaa empiirisistä aineistoista tai muodostaa aineistoja seulomalla.

Tiukan linjan empiristin näkökulmasta nämä empirialähtöisen teoretisoinnin ongelmat saattavat vaikuttaa jopa tieteen uskottavuutta horjuttavilta. Pohjimmiltaan ne kuitenkin muistuttavat siitä, että saamme tietoa useammilla tavoilla kuin empiristinen tieteenfilosofia tunnustaa. Loppujen lopuksi vain harvat ajatuksistamme ja ideoistamme perustuvat havaintoihimme, olivat ne sitten systemaattisia tai eivät. Useimmiten olemme päätyneet käsityksiimme ja teorioihimme oppimalla asioista muilla tavoin, esimerkiksi lukemalla. Tutkijoina nojaamme aiempaan tutkimukseen, omaan päättelykykyymme ja tieteelliseen traditioon – juuri niihin lähteisiin, joiden varaan teoreettinen tutkimus rakentuu. Vaikka empiirinen tiedekäsitys on noussut hallitsevaan asemaan, olisi kohtuutonta ajatella, että näillä tiedon lähteillä olisi enää vain toissijainen arvo, varsinkin kun empiirisen tutkimuksen välitön anti teorialle on varsin kyseenalainen.

Näyttääkin vahvasti siltä, että ainakaan toistaiseksi teoreettista tutkimusta ei voida korvata empiirisellä tutkimuksella. Tästä ei kuitenkaan pidä vetää sitä johtopäätöstä, että teoreettinen tutkimus olisi jollain tavalla parempaa tai oikeampaa tutkimusta kuin empiirinen tutkimus. Jos empiirinen tutkimus ei ole avain kaikkiin ongelmiin, ei sitä ole myöskään teoreettinen tutkimus. Teoreettisella ja empiirisellä tutkimuksella on kummallakin omat paikkansa, ja viime kädessä tutkimusongelma määrittelee sen, mikä lähestymistapa on missäkin tapauksessa sopivin. Mikäli joku sattuisi kysymään yleisluonteisesti ”teoriaa vai empiriaa?”,ärkevintä olisikin vastata ”kyllä kiitos”, tunki sitten vetoa empiiriseen tai teoreettiseen tutkimukseen.

Viitteet

- 1 Tässä on syytä mainita myös ”keksimisen logiikka”, koska induktiologiikka ei ole ainoa keino, jolla teorianmuodostusta on yritetty systematisoida. Keksimisen logiikalla tarkoitetaan niitä ajatteluprosesseja ohjaavia säännönmukaisuuksia, joihin uusien ideoiden, ratkaisujen ja teoreettisten keksintöjen uskotaan perustuvan. Mitään loogista keksimisen säännöstöä ei kuitenkaan ole vielä löydetty, ja siksi keksimisen logiikan ongelma on induktiologiikan tavoin yhä ratkaisematta. Käsittelemme keksimisen logiikan tutkimusta hieman tarkemmin seuraavassa kappaleessa.
- 2 Viime aikoina tieteen tutkimuksen ja -filosofian mielenkiinto on jälleen kohdistunut tieteellistä lopputulosta edeltävään tutkimusprosessiin (ks. Ylikoski 1996, 21–23).
- 3 Popper ajattelee, että teorioita ei ole mahdollista oikeuttaa empiirisen aineiston tai havaintojen perustella. Hänen mukaansa teorit on ainoastaan mahdollista osoittaa virheellisiksi. Tätä popperilaisista kantaa kutsutaan falsifikationismiksi (falsifikationismista ja sen ongelmista tiiviistetysti ks. Philström 1996, 15–16; Suchting 2012b).

Kirjallisuus

- Adorno, Theodor W. (1998 [1969]). *Scientific Experiences of a European Scholar in America*. Teoksessa Theodor W. Adorno: *Critical Models: Interventions and Catchwords*. New York: Columbia University Press, 215–242.
- Adorno, Theodor W. (2008 [2003]). *Lectures on Negative Dialectics*. Cambridge: Polity.
- Alasuutari, Pertti (2014). Empiirisestä ja teoreettisesta tutkimustyylistä. *Media & viestintä* 37: 2, 81–88.
- Eagleton, Terry (2003). *After Theory*. New York: Basic Books.
- Hume, David (1965 [1888]). *Treatise of Human Nature*. [Selby-Bigg, L.A. (toim.)]. Oxford: Clarendon Press.
- Hunter, Ian (2006). The History of Theory. *Critical Inquiry* 33: 1, 78–112.
- Jay, Martin (1996). For Theory. *Theory and Society* 25: 2, 167–183.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Heinlahti, Kaisa (2006). *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karvonen, Erkki (2014). Viestinnän tutkimuksen vaihtuvat metaforat. *Media & viestintä* 37: 2, 111–123.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri (2004). *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus
- Kurvinen, Heidi (2014). Nojatuoliteoretisoinnista empirialähtöiseen teorianmuodostukseen. *Media & viestintä* 37: 2, 104–110.
- Malmberg, Tarmo (2014). Teoreettinen tutkimus joukkoviestintä- ja mediatieteen intellektuaalisena tyylinä. *Media & viestintä* 37: 2, 57–80.
- Marcuse, Herbert (1977 [1941]). *Reason and Revolution. Hegel and the Rise of Social Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Niiniluoto, Ilkka (1981). *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Helsinki: Otava.
- Ojala, Markus & Saikkonen, Sampsa (2014). Dikotomian tuolle puolen: teoretisointi tutkimuskäytäntönä. *Media & viestintä* 37: 2, 89–95.

- Parsons, Talcott (1938). The Role of Theory in Social Research. *American Sociological Review* 3: 1, 13–20.
- Peters, John Durham (2007). A Recent Chapter In The Messianic Tradition? *International Journal of Communication* 1: 1, 79–82.
- Philström, Sami (1996). Tieteenfilosofian jättiläiset vastakkain. *Niin & näin* 3: 3, 12–19.
- Popper, Karl (1977 [1969]). The Logic of Social Sciences. Teoksessa Adorno, Theodor W.; Albert, Hans; Dahrendorf, Ralf; Habermas, Jürgen; Pilot, Harald & Popper, Karl R.: *The Positivist Dispute in German Sociology*. London: Heinemann, 87–104.
- Popper, Karl (1996 [1963]). *Arvauksia ja kumoamisia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Popper, Karl (2002 [1935]). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Routledge.
- Suchting, Wal (2012a). Empiricism. *Historical Materialism* 20: 3, 213–218.
- Suchting, Wal (2012b). Falsificationism. *Historical Materialism* 20: 2, 247–251.
- Töttö, Pertti (2000). *Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Ylikoski, Petri (1996). Tieteenfilosofian naturalistinen käänne. *Niin & näin* 3: 3, 20–26.
- Williams, Raymond (1976). *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. New York: Oxford University Press.